

AXBOROT MADANIYATI TUSHUNCHASINING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK
MOHIYATI

Muradov Muxammad Obomislim o'g'li

Namangan davlat universiteti jahon tillar fakulteti fakultetlararo chet tillar kefedrasi o'qituvchisi
muradov.mukhammad@internet.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada axborot madaniyati tushunchasining ijtimoiy-pedagogik mohiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Axborotlashgan jamiyat sharoitida shaxsning axborotni izlash, tanlash, tahlil qilish, baholash va undan samarali foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish masalasi dolzarb pedagogik muammo sifatida yoritiladi. Shuningdek, axborot madaniyatining tarkibiy komponentlari, funksiyalari hamda ta'lim jarayonidagi o'rni asoslab beriladi.

Аннотация: В данной статье научно-теоретически анализируется социально-педагогическая сущность понятия информационной культуры. В условиях информационного общества вопрос формирования у личности компетенций поиска, отбора, анализа, оценки информации и её эффективного использования рассматривается как актуальная педагогическая проблема. Также обосновываются структурные компоненты и функции информационной культуры, а также её роль в образовательном процессе.

Abstract: In this article, the socio-pedagogical essence of the concept of information culture is analyzed from a scientific and theoretical perspective. In the context of an information society, the formation of an individual's competencies in searching, selecting, analyzing, evaluating, and effectively using information is examined as a pressing pedagogical issue. The structural components and functions of information culture, as well as its role in the educational process, are also substantiated.

Kalit so'zlar: axborot madaniyati, axborotlashgan jamiyat, pedagogik jarayon, kompetensiya, raqamli savodxonlik, ijtimoiylashuv.

KIRISH

Azaliy tushunchalar ma'no qatlami benihoya kengayib borayotgan zamonda yashayapmiz. "Madaniyat" atamasi ham ana shunday kengayuv, chuqurlashuv, rang-baranglashuv jarayonini boshdan kechirmoqda. Shaxsiy madaniyat, muomala madaniyati, kiyinish madaniyati singari birmuncha tor bo'lgan mavzular bilan cheklanish davri ortda qoldi. Endilikda iqtisodiyot, ishlab chiqarish, bozor munosabatlari, dehqonchilik, tibbiyot, rahbarlik, siyosat va xalqaro munosabatlarning o'z madaniyati bor, ya'ni "madaniyat" tushunchasidan xoli soha, tarmoq, jabha yo'q. Hatto, har qanday jamiyat o'zagini, demak, taraqqiyot yo'sinlari umurtqasini madaniyat tashkil etishi isbot talab qilinmaydigan haqiqatga aylanib ulgurdi.

Buni qarangki, axborotlashgan jamiyat, jamoatchilik bilan aloqalar (ommaviy kommunikatsiya) asr muammosi sifatida sertarmoq fan maqomiga ega bo'la borayotgan hozirgi vaqtda axborot madaniyati hayot-mamot masalasi darajasiga ko'tarildi. Atak-

chechak qadam -tashlayotgan bolajondan tortib, asrni qaritgan bobo-buvilargacha shu “hayot-mamot” iskanjasida deyaering.

Ongli inson borki, hayotining har lahzasida yo axborot oladi, yo uni idrok etadi va yoki uzatadi. Ushbu uch jarayonning to'rtinchisi — keraksiz axborotdan xalos bo'lish. Biz axborot erkinligi haqida juda ko'p gapirdik, endi esa keraksiz axborotdan qutulish muammosi yo'limizda ko'ndalang bo'lib turibdi. Afsuski, ixtiyoriy yoki ixtiyorsiz ravishda mulkingizga aylangan axborot yig'indisi xonadoningizda hosil bo'lgan chiqindi emaski, undan osongina voz kechsangiz. Axborot madaniyati mazkur to'rt bosqichli jarayon ichida eson-omon yashash hamda faoliyat yuritishga zamin yaratadi, doimiy yordamchiga aylanadi. Murakkabdan-murakkab, serqatlam axborot almashinuv jarayoni sohalar, jamiyatlar, mamlakatlar, mintaqalar va dunyo miqyosida keng ko'lamlarda kechayotganini tasavvur qilib ko'rsak, so'z yuritilayotgan mavzuning ham ilmiy, ham amaliy ahamiyati naqadar ulkanligi ayonlashadi. Biroq mazkur haqiqatni to'la anglashga tasavvurimiz hamda aql-idrokimiz imkoniyatlari qodirmikan?

Qodir bo'lmagani uchun ham inson bu qadar mislsiz, zalvorli yukni axborot vositalari zimmasiga yukladi. Gazeta, jurnal, kitob, radio, televideniye, telefon, faks, kompyuter, internet, mobil telefon sharofati bilan Yer yuzi mo'jaz “qishloq”qa aylandi-qo'ydi. Ikki dunyoni bir qadamga aylantirgan ham axborot, globallashuv jarayonlari maxraji, ustqurmasi ham axborot. Zamonaviy taraqqiyot, farovonligu farog'atning noni, suvi, havosi ham shu! Sanab o'tilgan axborot vositalarining ko'zga ko'rinmas changalidan tashqarida yashayotgan odam yo'q hisobi. Ularning barchasi oddiy turmush tarzining ajralmas zaruratiga, ta'bir joiz bo'lsa, tanamizning “a'zosi”ga aylanib bo'ldi. Shu munosabat bilan g'oyat qiziq va g'alati holat vujudga keldi: yakka axborot vositalari, guruh axborot vositalari, ommaviy axborot vositalari rivojlangani sayin insonning axborotga bo'lgan ehtiyoji yetarli darajada qondirilmayotgani ma'lum bo'lmoqda, aksincha, axborot taqchilligi, yetishmovchiligi zo'raygandan zo'rayib bormoqda. Nega? Sabab nimada? Chindan ham shundaymi?

Masalani bir boshidan oydinlashtirishga to'g'ri keladi. Zamon shiddati odamlar ruhiyatiga ko'chdi. Muloqotga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib borayotir. Bugungi ishni ertaga surish u yoqda tursin, aksincha shu daqiqadagi yumushning keyingi daqiqaga surilishiga toqat dosh bermayapti. Bu ketishda tez orada elektron manzillar, SMSlar orqali muloqot tezligidan-da jadal ishlaydigan aloqa vositalari yaratilsa, ajab emas.

Yangilikka o'chlik boyagina olingan axborotning o'sha zahoti eskirishiga olib kelmoqda. Hozirgina yuz mashaqqat bilan topgan yangiligimizni to'la anglab-idrok etib ulgurmasimizdan chiqitga chiqaryapmiz. Bir qarashda, buning yomon tomoni yo'q, ammo har bir yangilik ortidagi voqelik yuzasidan chuqur mulohaza yuritish, tosh-taroziga solish hamda hayotiy xulosalar chiqarishga bo'lgan moyillik unutilib bormoqda. “Bu ahvolda internet to'lqinlarida soat sayin “bolalayotgan” nashrlar shu tariqa yengil shov-shuvga o'ch, shundan narini ko'zlamaydigan, tahlilu mulohazalardan yiroq avlod vakillarini shakllantiruvchi “maktab”larga aylanib qolmasmikan?!” degan xavotir ham yo'q emas.

Ruhiyat bilan bog'liq yana bir omil avj olayotir. Axborot oqimi shiddati ortgani sayin odamlarda individuallashuvga moyillik kuchaymoqda. Deylik, oiladagi ota-ona va uch farzandning har biri o'zi istagan teleko'rsatuvni tomosha qiladi, o'zi yoqtirgan

radioeshittirishni tinglaydi, ularning har birida alohida kompyuter, internet, mobil telefon. Ota o'qiyotgan gazetaning o'g'ilga umuman qizig'i yo'q, qizi qo'ldan qo'ymaydigan suratli jurnalni ona varaqlab ham ko'rmaydi. Shubhasiz, bu holni axborot oqimi hamda vositalari ta'sirida odamlarning yakkalanishi, deb ta'riflash mumkin. Ko'plashib, oila davrasida emas, xonaga qamalib olib, yakka holda kompyuter ekraniga termulgancha hordiq chiqarish, bo'sh vaqtni o'tkazish odati ommalashmoqda.

XXI asr axborot va texnologiyalar asri sifatida tavsiflanadi. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichi axborot oqimining keskin ortishi, raqamli texnologiyalarning hayotning barcha sohalariga kirib borishi bilan xarakterlanadi. Bunday sharoitda shaxsning axborot bilan ishlash madaniyatini shakllantirish ijtimoiy zaruratga aylanmoqda. Axborot madaniyati nafaqat texnik ko'nikmalar majmui, balki shaxsning ma'naviy, axloqiy va intellektual rivojlanish ko'rsatkichi hamdir.

Axborot madaniyati tushunchasi pedagogika, sotsiologiya, falsafa va psixologiya fanlari kesishgan nuqtada shakllangan murakkab ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Shu bois uni ijtimoiy-pedagogik nuqtai nazardan o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

"Axborot madaniyati" tushunchasi madaniyatning odamlar hayotining axborot jihati bilan bog'liq qirralaridan birini tavsiflaydi. Axborot jamiyatida ushbu jihatning roli doimiy ravishda oshib bormoqda; va bugungi kunda har bir inson atrofidagi axborot oqimlarining yig'indisi shunchalik katta, xilma-xil va tarmoqli bo'lib, u axborot muhiti qonunlarini bilishni va axborot oqimlarini boshqarish qobiliyatini talab qiladi. Aks holda, u yangi sharoitlarda hayotga, xususan, ijtimoiy tuzilmalardagi o'zgarishlarga moslasha olmaydi, buning oqibati axborot faoliyati va xizmatlari sohasida ishlaydigan odamlar sonining sezilarli darajada oshishiga olib keladi. Hozirgi vaqtda axborot madaniyatining ko'plab ta'riflari mavjud. Keng ma'noda axborot madaniyati deganda etnik va milliy madaniyatlarning ijobiy o'zaro ta'sirini, ularning insoniyatning umumiy tajribasi bilan bog'lanishini ta'minlovchi tamoyillar va real mexanizmlar majmui tushuniladi. Tor ma'noda - nazariy va amaliy muammolarni hal qilish uchun belgilar, ma'lumotlar, ma'lumotlar bilan ishlash va ularni manfaatdor iste'molchilarga taqdim etishning maqbul usullari; axborotni ishlab chiqarish, saqlash va uzatish uchun texnik muhitni takomillashtirish mexanizmlari; kadrlar tayyorlash tizimini ishlab chiqish, shaxsni axborot vositalari va axborotlaridan samarali foydalanishga tayyorlash.

Axborot madaniyati tushunchasining nazariy asoslari

Axborot madaniyati – bu shaxsning axborotni ongli ravishda qabul qilish, qayta ishlash, baholash, uzatish va undan samarali foydalanish qobiliyatini ifodalovchi integrativ sifatdir. U umumiy madaniyatning tarkibiy qismi bo'lib, shaxsning axborot muhitidagi faoliyatini tartibga soladi.

Ilmiy adabiyotlarda axborot madaniyati ko'pincha quyidagi tushunchalar bilan uzviy bog'liq holda talqin qilinadi: axborot savodxonligi, raqamli savodxonlik, media savodxonlik, kommunikativ kompetensiya.

Biroq axborot madaniyati ushbu tushunchalardan kengroq bo'lib, nafaqat bilim va ko'nikmalarni, balki axborotga nisbatan mas'uliyatli munosabat, axloqiy me'yorlarga rioya qilish, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvni ham o'z ichiga oladi.

Mediasavodxonlik va axborot madaniyati zamonaviy ta'limda o'qitiladigan muhim fanlardan biridir. Bu fan o'quvchilarga tanqidiy fikrlashni, axborotni to'g'ri tahlil qilishni va samarali foydalanishni o'rgatadi. Ushbu fanning samaradorligi ko'pincha adabiyotlarni tanlash va ulardan foydalanish metodologiyasiga

Compiled on: June 6, 2025. Manuscript prepared by the author. 113 114 | Advances in Science and Education, 2025, Vol. 01, No. 03 bog'liq. D. Adams va M. Xemm "Media savodxonligi"ni biz har kuni televizor, reklama, kino va raqamli axborot vositalaridan qabul qiladigan vizual va og'zaki belgilardan shaxsiy ma'no yaratish qobiliyati deb hisoblaydi. R. Xobbs esa mediasavodxonlikni - turli shakllardagi xabarlarni qabul qilish, tahlil qilish, baholash va yetkazish qobiliyati deb ta'riflaydi. D. Sholle va S. Denski tomonidan mediasavodxonligi tanqidiy pedagogika doirasida kontseptuallashtirilishi va shuning uchun uni siyosiy, ijtimoiy va madaniy amaliyot sifatida tushunish kerakligi ta'kidlanadi. Dastlab mediasavodxonlik tushunchasini mazmunini ifodalash uchun uning tarkibidagi o'zak so'z media atamasini aniqlashtirib olishimiz lozim. "Media" (lotincha - medium, ya'ni vosita, vositachi, usul) atamasi turli ko'rinishdagi kommunikatsiya va axborot vositasini anglatadi. Axborotkommunikatsiya texnologiyalarning tez taraqqiy etishi natijasida kundalik hayotimizda "media" atamasi paydo bo'ldi. "Media - mantiq ilmida ikkita bir biriga zid qo'yilgan a'zolari bog'lovchi uchunchi a'zodir." Media - bu jamiyatda to'g'ri va aylanma kommunikativ aloqa tizimi bo'lib, insonlar bilan vaqtincha o'zaro aloqadorlikni yuzaga keltiruvchi va ularni qiziqtiruvchi, chalg'ituvchi makondir. Zamonaviy xorijiy tadqiqotlarda "medium" (lotincha "vositachi") atamasi va uning ko'plik shakli "media" atamasini shakllanishi bo'yicha ikki xil qarama qarshi fikrlar vujudga kelgan. Birinchi qarashlar XIX-XX asrda shakllanib, ba'zi nazariyalarda media atamasi ingliz diyorida 1920 yilda radio, ommaviy nashrlar va jurnallar paydo bo'lishi bilan vujudga kelgan deyiladi. Boshqa bir nazariyalarda esa media atamasi o'tgan asrning 40-yillarida amerikalik sotsiolog Pol Lazarsfelt qarashlarida jo'natuvchi tomonidan qabul qiluvchiga yuboriladigan xabarlarni texnik kanali tushunchasi sifatida qo'llanilgan. Media tushunchasi mazmuniga axborotni yaratish, nusxalashtirish, tarqatish vositasi hamda mualliflar va ommaviy auditoriya o'rtasida axborot almashinuvining texnik vositalari kiradi. Bugungi kunda media atamasidan OAV yoki mass-media tushunchalarining sinonimi sifatida foydalaniladi. Hozirgi zamon jamiyati taraqqiyotiga medialarning ta'siri yil sayin oshib borib, ular vositasida insonlar atrof-voqelikni ijtimoiy va ruhiy jihatdan anglamoqda va baholamoqda. Zamonaviy medialarning asosiy jihatlari sirasiga tadqiqotchilar kreativlik (yaratuvchanlik, ijodkorlik) va innovatsiyalarni kiritmoqda. Mazkur atamaga aynan shunday tavsif www.edu.jobsmarket.ru saytida keltirilgan. Shu bilan birga boshqa manbalarda ham media istilohiga shu tarzda tavsiflar berilganini ko'ramiz. «Media - ommaviy axborot vositalari, ham keng, ham maxsus auditoriyaga mo'ljallangan ko'ngilochar takliflarni tavsiya etuvchi, yangilik, axborot va reklama axborotini tarqatishga yo'naltirilgan ko'p sonli va serqirra funksiyalarni amalga oshiruvchi kommunikatsiya kanallaridir». Aksariyat hollarda mutaxassislar media atamasi o'zagida aynan ushbu tavsifni ko'radi. Shunga qaramasdan, mazkur istilohning tor mazmuni ham mavjud. Ayrim tadqiqotchilar mazkur atama mazmunida alohida axborot muhiti sifatida aynan OAVni, boshqalari esa - aniq axborot tashuvchini nazarda tutadi.

Kommunikatsiya kanali sifatida medialar sirasiga mutaxassislar bosma nashrlar, elektron OAV, shu jumladan Internet, reklamaning tashqi vositalari xatto, pochta tarqatmasini, ya'ni, tovar yoki xizmatlar sotuvchisi va iste'molchi o'rtasidagi hayot-mamot burchagi funksiyasini bajaruvchi barcha omillarni kiritadi".

Axborot madaniyatining ijtimoiy mohiyati

Axborot madaniyatining ijtimoiy mohiyati jamiyatning axborotlashuvi jarayoni bilan bevosita bog'liqdir. Axborotlashgan jamiyatda: Axborot asosiy resursga aylanadi, Bilim iqtisodiy taraqqiyot omiliga aylanadi, Shaxsning ijtimoiy mavqei uning axborot bilan ishlash salohiyatiga bog'liq bo'ladi.

Shu nuqtai nazardan, axborot madaniyati shaxsning ijtimoiylashuv jarayonida muhim omil hisoblanadi. U insonning jamiyatdagi faol ishtirokini, mustaqil qaror qabul qilishini, fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishni ta'minlaydi.

Axborot madaniyati ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Sababi, tanqidiy fikrlay oladigan, ishonchli va ishonchsiz manbalarni farqlay oladigan shaxs turli axborot xurujlariga nisbatan barqaror bo'ladi.

Bugungi kundagi jamiyatning rivojlanish suratini hisobga olib ta'lim jarayonini izchillashtirishga harakat qilinar ekan bevosita zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishga to'g'ri keladi. Mediasavodxonlik haqida so'z ketganda ekspertlar shuni qayd etadiki, "ko'nikmalarning an'anaviy to'plami kengaymoqda katta ma'lumotlardan xabardorlik, shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligi, Internetda qo'llaniladigan algoritmlarni bilish, shuningdek, mediaga kirishish va undan chiqish o'rtasidagi muvozanatga rioya qila olish yangi mediasavodxonlik komponentlari hisoblanadi". Shu tariqa foydalanuvchining "online" yoki "offline" rejimini tavsiflovchi tushunchalar bugungi kunda insonlararo munosabatlarda va axborot almashinuvida eng muhim signalga aylandi. Boshqacha qilib aytganda, mediasavodxonlik — bu tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini ommaviy axborot vositalari orqali uzatiladigan xabarlar va belgilarga qo'llash qobiliyati." Bugungi axboriy muhitni tushunishda mediasavodxonlik muhim ahamiyat kasb etadi hamda axborotning nega va nima uchun uzatilayotganligini bilishga ko'maklashadi. Mediasavodxonlik iste'molchilarga axborot va ommaviy dasturlarda tashviqot, senzura yoki biron vaziyatni faqat bir tomondan ko'rsatish kabi holatlarga ommaviy axborot vositalarini nima majbur qilayotganligini tahlil qilish, shuningdek, ommaviy axborot vositalarining egasi, ularning moliyalashtirish modeli kabi tarkibiy elementlarni tushunish imkonini beradi.

Zamonaviy ta'lim muhitida pedagog va ta'lim oluvchilarga axborotlarni qidirish va foydalanishda salmoqli erkinlik taqdim qiladigan elektron resurslarni tatbiq qilish natijasida muayyan qiyinchiliklar va sa'lbiiy jihatlar paydo bo'lishi mumkin. Bunda pedagog va ta'lim oluvchilar zamonaviy telekommunikatsiya vositalari taqdim qiladigan erkinlikdan ko'pincha foydalana olmaydi. Ko'plab chigal va murakkab taqdim qilish usullari talabani o'rganayotgan materialdan chalg'itishiga sabab bo'lishi mumkin.

Axborotning chiziqsiz strukturasi ta'lim oluvchining taqdim qilingan silkalarni kuzatib borishga qiziqtirib, bilmasdan turib ishlatishda, o'quv materialini asosiy mazmunidan chalg'itishi mumkin. Ba'zi bir elektron ma'lumotnomalar, ensiklopedialar, Internet-portallar kabi elektron resurslar taqdim qilgan axborotlarning juda katta hajmi

ham ta'lim jarayonida e'tiborni chalg'itishi mumkin. Insonning qisqa muddatli xotirasi juda ham chegaralangan imkoniyatlarni beradi. O'quvchiga bir vaqtda turli tipda axborotlar ko'rsatilganda u boshqa axborotlarni kuzatib borish uchun muhim axborotlardan o'tkazib yuborib, bir tipdagi axborotdan chalg'ish holatini paydo qiladi. Hozirgi zamon jamiyati taraqqiyotiga medialarning ta'siri yil sayin oshib borib, ular vositasida insonlar atrof-voqelikni ijtimoiy va ruhiy jihatdan anglamoqda va baholamoqda. Zamonaviy medialarning asosiy jihatlari sirasiga tadqiqotchilar kreativlik (yaratuvchanlik, ijodkorlik) va innovatsiyalarni kiritmoqda.

Mazkur atamaga aynan shunday tavsif www.edu.jobsmarket.ru saytida keltirilgan. Shu bilan birga boshqa manbalarda ham media tushunchasiga shu tarzdagi tavsiflar berilganini ko'ramiz. «Media - ommaviy axborot vositalari, ham keng, ham maxsus auditoriyaga mo'ljallangan ko'ngilochar takliflarni tavsiya etuvchi, yangilik, axborot va reklama axborotini tarqatishga yo'naltirilgan ko'p sonli va serqirra funksiyalarni amalga oshiruvchi kommunikatsiya kanallaridir». Aksariyat hollarda mutaxassislar media atamasi o'zagida aynan ushbu tavsifni ko'radi. Axborot savodxonligi borasidagi tadqiqotlarning ko'rsatishicha, texnologik ko'nikmalar yoshlarda kattalarga nisbatan yaxshiroq shakllangan ekan. Bu holat zamonaviy yoshlar texnika yangiliklari bilan bolaligidan boshlab tanishishi, ulardan shaxsiy yoki ijtimoiy maqsadlarda axborotni to'plashi, qayta ishlashi va uzatishda foydalanishi bilan bog'liq ekan. Shunday bo'lsa-da, yoshlar dalillar aniqligi va ishonchliligini baholashida ma'lum qiyinchiliklarga duch keladi. Shunga qaramasdan, mazkur tushunchaning tor mazmuni ham mavjud. Ayrim tadqiqotchilar mazkur atama mazmunida alohida axborot muhiti sifatida aynan OAVni, boshqalari esa – aniq axborot tashuvchini nazarda tutadi. Kommunikatsiya kanali sifatida medialar sirasiga mutaxassislar bosma nashrlar, elektron OAV, shu jumladan Internet, reklamani tashqi vositalari va, xatto, pochta tarqatmasini, ya'ni, tovar yoki xizmatlar sotuvchisi va iste'molchi o'rtasidagi hayot-mamot zvenosi funksiyasini bajaruvchi barcha omillarni kiritadi.

Axborot madaniyatining pedagogik mohiyati

Pedagogik nuqtai nazardan, axborot madaniyati – bu ta'lim jarayonida shakllantiriladigan muhim kompetensiyalardan biridir. U quyidagi vazifalarni bajaradi: o'quvchilarda mustaqil bilim olish ko'nikmalarini rivojlantirish, tanqidiy va tahliliy fikrlashni shakllantirish, axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish madaniyatini hosil qilish, akademik halollik va axborot etikasi tamoyillarini singdirish.

Axborot madaniyatini shakllantirish jarayoni uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshirilishi lozim. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyati jarayonida axborot bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega.

Pedagogik jarayonda axborot madaniyatini rivojlantirish quyidagi tamoyillarga asoslanadi: tizimlilik va izchillik, integrativlik, amaliy yo'naltirilganlik, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv.

Axborotlashtirish sohasidagi etakchi mahalliy mutaxassislardan biri Э.П. Семенюк axborot madaniyatini jamiyatda amalga oshirilayotgan barcha axborot jarayonlari darajasini

va mavjud axborot munosabatlarini ob'ektiv tavsiflovchi butun insoniyat madaniyatining axborot komponenti sifatida tushunadi. Axborot madaniyati tarixi ming yillarga borib taqaladi. Boshlanish nuqtasini hayvonot olamiga xos bo'lgan vaziyat signaliga rasmiy munosabatning mazmunli, faqat insonga xos bo'lgan o'zgarish momenti deb tan olish mantiqan to'g'ri. Mazmun birliklarining almashinuvi tilning rivojlanishi uchun asos bo'lib xizmat qildi. Yozuv paydo bo'lgunga qadar tilning rivojlanishi og'zaki nutq usullarining keng doirasini yuzaga keltirdi va ma'no va matn bilan muomala qilish madaniyatini yuzaga keltirdi. Yozma bosqich og'zaki axborot madaniyatining barcha xilma-xilligini o'z ichiga olgan matn atrofida to'plangan. Insoniyatning axborot madaniyati turli davrlarda axborot inqirozi ostida larzaga kelgan. Eng muhim miqdoriy axborot inqirozlaridan biri yozuvning paydo bo'lishiga olib keldi. Bilimlarni saqlashning og'zaki usullari axborotning o'sib borayotgan hajmini to'liq saqlashni va axborotni moddiy tashuvchida yozib olishni ta'minlamadi, bu esa axborot madaniyatining yangi davri - hujjatli filmni keltirib chiqardi. U hujjatlar bilan muloqot qilish madaniyatini o'z ichiga oladi: qat'iy bilimlarni olish, ma'lumotlarni kodlash va yozib olish; hujjatli qidiruv. Axborot bilan ishlash osonlashdi, fikrlash tarzi o'zgardi, ammo axborot madaniyatining og'zaki shakllari nafaqat o'z ahamiyatini yo'qotmadi, balki yozma bilan munosabatlar tizimi bilan ham boyidi. Zamonaviy axborot madaniyati o'zining barcha oldingi shakllarini o'ziga singdirdi va ularni yagona vositaga birlashtirdi.

Ijtimoiy hayotning alohida jihati sifatida u ijtimoiy faoliyatning subyekti, vositasi va natijasi sifatida harakat qiladi, odamlarning amaliy faoliyatining tabiati va darajasini aks ettiradi. Bu sub'ektning faoliyati va yaratilgan narsalarni saqlash, madaniy ob'ektlarni tarqatish va iste'mol qilish jarayonining natijasidir. Гендина Н.И. o'qituvchining axborot madaniyatini insonning ijtimoiy tabiati bilan bog'liq bo'lgan va uning turli ijodiy qobiliyatlari mahsuli bo'lgan shaxsning umumiy madaniyatining tarkibiy qismlaridan biri sifatida tushunadi.

Uning ta'kidlashicha, o'qituvchining axborot madaniyati uning axborot dunyoqarashini, ham an'anaviy, ham yangi axborot texnologiyalaridan foydalangan holda kasbiy axborotga bo'lgan ehtiyojni optimal qondirish uchun mustaqil faoliyatni ta'minlaydigan bilim va ko'nikmalar tizimini tavsiflaydi. Л. И. Лазаревaning fikricha, o'qituvchining axborot madaniyati - bu mutaxassisning axborot madaniyatining bir turi, kasbiy pedagogik faoliyat sohasi bilan belgilanadigan shaxsning axborot madaniyatining bir qismi, bu axborot dunyoqarashi va axborot kompetentsiyasi, ta'lim jarayoniga tarjima qilingan, axborot va ta'lim mahsulotlarining sifatini aniqlaydigan va talabalarning axborot madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan.

Shaxsning axborot madaniyati - bu insonning umumiy madaniyatining tarkibiy qismlaridan biri, an'anaviy va yangi axborot texnologiyalaridan foydalangan holda individual axborot ehtiyojlarini optimal qondirish uchun maqsadli mustaqil faoliyatni ta'minlaydigan axborot dunyoqarashi va bilim va ko'nikmalar tizimi. Pedagogika fanlari doktori, KSUKI dotsenti N.B.Zinovyeva shaxsning axborot madaniyatini shakllantirishning asosiy predmetini "ijtimoiy ahamiyatga molik axborotning butun hajmini o'zlashtirish jarayonida shaxsning ichki dunyosini uyg'unlashtirish jarayoni" deb hisoblaydi.

Pedagogika fanlari doktori, Sankt-Peterburg davlat madaniyat va madaniyat universiteti professori V.A.Minkina "insonning axborot madaniyatini shakllantirish uning kundalik faoliyatida o'zlashtirilgan kundalik bilim va ko'nikmalar, ommaviy axborot vositalaridan olingan ma'lumotlar ta'sirida amalga oshiriladi, deb hisoblaydi. o'z-o'zini tarbiyalash paytida, oilada va ishda o'qish paytida". Pedagogika fanlari doktori, Moskva davlat madaniyat va madaniyat universiteti professori Yu.S.Zubovning talqiniga ko'ra, "axborot madaniyati – bu bilim, ko'nikma va ko'nikmalarning tizimlashtirilgan majmui bo'lib, u har bir insonning o'zini o'zi boshqarishga qaratilgan individual axborot faoliyatini optimal tarzda amalga oshirishni ta'minlaydi. kasbiy va noprofessional ehtiyojlarni qondirish". Kemerovo davlat madaniyat va san'at akademiyasining yetakchi mutaxassislari N.I.Gendina, N.I.Kolkova, I.L.Skipor, G.A.Starodubovalar "shaxsiy axborot madaniyati" tushunchasining quyidagi talqinini taklif qiladilar "Shaxsning axborot madaniyati - bu shaxs umumiy madaniyatining tarkibiy qismlaridan biri; an'anaviy va yangi axborot texnologiyalaridan foydalangan holda individual axborotga bo'lgan ehtiyojni optimal qondirish uchun maqsadli mustaqil faoliyatni ta'minlaydigan axborot dunyoqarashi va bilim va ko'nikmalar tizimi. Bu muvaffaqiyatli kasbiy va noprofessional faoliyatning, shuningdek, axborot jamiyatida shaxsning ijtimoiy xavfsizligining eng muhim omilidir". Shu bilan birga, axborotning o'sishi chegaralari va axborot madaniyatining sifati va zarurligi haqida o'ylash juda muhimdir. Shuni esda tutish kerakki, "axborot miqdorining ko'payishi bizning undan foydalanish qobiliyatimizni sezilarli darajada kamaytirishi mumkin, ya'ni. axborot miqdori va uning qiymati tubdan farq qiladi. Axborot madaniyati umuman madaniy faoliyatning eng muhim jihatlaridan biri sifatida qaralishi kerak. Madaniyat singari, u ham insonning «ikkinchi tabiati» (ijtimoiy) bilan uzviy bog'liq bo'lib, uning aqliy qobiliyatining mahsuli bo'lib, sub'ekt-ob'ekt va sub'ekt-sub'ekt munosabatlarining mazmunli tomoni sifatida harakat qiladi, turli moddiy vositalar yordamida qayd etiladi. Bunda sub'ekt deganda ob'ektiv-amaliy faoliyat va bilimlarning tashuvchisi shaxs (yoki ijtimoiy guruh), ob'ekt esa sub'ektning ko'rsatilgan faoliyati nimaga qaratilganligi tushuniladi. Axborot madaniyati bir vaqtning o'zida insonning madaniy voqelikni, insoniyat yaratgan barcha boyliklarni va voqelikning o'zini, madaniy-ijodiy faoliyat natijasida paydo bo'lgan qadriyatni o'zlashtirishning zarur samarali omili va bevosita madaniy atribut sifatida ishlaydi. mavjudligi, shaxsiy ko'rinishlari (xulq-atvor, turli shakllar aloqa va boshqalar).

Axborot madaniyatining tarkibiy komponentlari

Axborot madaniyatining tuzilmasi ko'p komponentli xarakterga ega bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Kognitiv komponent – axborot manbalari, ularning turlari va imkoniyatlari haqidagi bilimlar.
2. Operatsion komponent – axborotni izlash, saralash, qayta ishlash va taqdim etish ko'nikmalari.
3. Aksiologik komponent – axborotga nisbatan qadriyatli munosabat va mas'uliyat hissi.

4. Kommunikativ komponent – axborotni samarali muloqot jarayonida qo'llash qobiliyati.

Mazkur komponentlar o'zaro uyg'un holda rivojlangandagina shaxsning yuqori darajadagi axborot madaniyati shakllanadi.

Inson faoliyatining barcha sohalariga yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini faol joriy etish axborot jamiyati shakllanishi sharoitida samarali faoliyat yurita oladigan badiiy mutaxassislarni (madaniyatshunoslar, musiqachilar, xoreograflar, vokalchilar, rejissyorlar) tayyorlash muammosini hal qilishni taqozo etadi., axborot va bilim muhim resursga, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy, texnologik va madaniy taraqqiyotning haqiqiy harakatlantiruvchi kuchiga aylanganda. Shu nuqtai nazardan, axborot madaniyati bo'lajak mutaxassisning yuqori professionalligining ajralmas belgisidir. Jamiyat va shaxsning axborot madaniyati insonni uzluksiz tarbiyalash imkoniyatini ta'minlashi va uning qabul qilingan qarorlar uchun mas'uliyatini oshirishi kerak.

Birinchida, axborot madaniyati vaziyatni har tomonlama tahlil qilish asosida mustaqil ravishda bilimlarni oshirish, faoliyat doirasini o'zgartirish va o'z xatti-harakatlarini tartibga solishga qodir bo'lgan shaxsni ijtimoiy himoya qilish vositasi sifatida ishlaydi.

Ikkinchidan, axborot madaniyati jamiyatni insonning puxta o'ylangan harakatlaridan himoya qilish vositasi bo'lib, har qanday sohada – ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik bo'yicha fundamental qarorlar barcha mavjud ma'lumotlarni chuqur tahlil qilgandan keyingina qabul qilinishining kafolatidir. Axborot madaniyati tushunchasi ko'p qirrali ekanligini aniqlab, uni iloji boricha kengroq tahlil qilish uchun uning tarkibiy qismlarini ko'rib chiqish kerak.

Xulosa

Axborot madaniyati tushunchasining ijtimoiy-pedagogik mohiyati shundan iboratki, u zamonaviy jamiyat sharoitida shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlovchi integrativ sifat sifatida namoyon bo'ladi. Axborot madaniyati nafaqat axborot bilan ishlash ko'nikmalarini, balki tanqidiy fikrlash, axloqiy mas'uliyat va ijtimoiy faollikni ham o'z ichiga oladi.

Ta'lim tizimida axborot madaniyatini shakllantirish – raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi va ijtimoiy mas'uliyatli shaxsni tarbiyalashning muhim shartidir. Shu bois mazkur masala pedagogika fanining dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida izchil tadqiq etilishi zarur.

Taraqqiy topgan davlatlarda axborot madaniyati (infoetika, mediaetika, mediata'lim va hokazo) alohida fan, alohida muammo, alohida pedagogika, alohida siyosat darajasiga chiqdi. Ilmiy markazlar, olimu mutaxassislarning ushbu muammolar tevaragida ixtisoslashgan holda, yuz berayotgan holatni o'rganishmoqda, tahliliy asarlar yaratishyapti. Bu bejiz emas. Amerikalik olim E. Toffler "Uchinchi to'lqin" asarida "Insoniyat ortda qoldirgan yo'l uch bosqichdan iborat", degan fikrni ilgari suradi. Ya'ni qishloq xo'jaligi, sanoat hamda hozirgi axborot tamaddunlari. Tabiiy savol tug'iladi: xo'sh, keyin-chi? Insoniyat to'rtinchi to'lqin davrini ham boshdan kechiradimi? Unga qanday nom beriladi? Taraqqiyot shiddati bashariyatni qayerlarga olib boradi? O'zimiz yaratgan, erishgan va erishayotgan taraqqiyot cho'qqilarida omon qolish hamda yashash epini topa bilamizmi?

Sog'lom aql-idrok va mantiqdan kelib chiqilsa, hozirdanoq to'rtinchi to'lqin axborot odobi, madaniyati tamadduni, deb nomlanishi birdan-bir to'g'ri hamda oqilona chora ekanligini ko'rsatadi. Ha, endilikda odamlarning, oilalarning, milliy qadriyatlarning — insoniyatning rivoji, farog'ati va istiqboli mazkur xaloskor madaniyatga bevosita bog'liq bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Uktamjon, Jumankuziev. "THE ROLE OF TEACHERS IN TEACHING PROGRAMMING LANGUAGES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF PEDAGOGY." *Gospodarka i Innowacje*. 41 (2023): 360- 362.
2. Jumankuziev, U. "USING NEW APPROACHES TO TEACHING PROGRAMMING LANGUAGES IN SECONDARY SCHOOLS." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.5 (2023): 280-283.
3. Жуманкузиев, Уктамжон, and Уткир Йулдошев. "Подходы обучения языкам программирования в общеобразовательных школах." *Общество и инновации* 2.5/S (2021): 344-350.
4. Taylaqov N.I. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim muassasalarida axborotlashgan ta'lim muhitini yaratish. Uzluksiz ta'lim tizimini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish masalalari: muammolar va yechimlar. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – T.: 2016, 207 b.
5. Современный словарь по общественным наукам / Под ред. О.Г. Данильяна, Н.И. Панова. – М.: Эксмо, 2005. С. 240.
6. Lagaay A., Lauer D. Medientheorien. Eine philosophische Einführung / A. Lagaay, D. Lauer. – Frankfurt a. M./New York: Campus, 2004.
7. <https://fayllar.org/reja-media-va-axborot-savodxonligitalablari-va-afzalliklari.html>
8. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Mediasavodxonlik>www.edu.jobsmarket.ru